

ІДЕА *List*

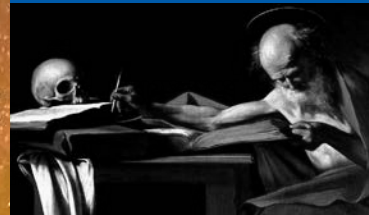
ФІЛОСОФІЯ ЯК ШЛЯХ
САМОТВОРЕННЯ. Ч.2

с. 3

ЗАГАДКА ЖИВОГО

с. 13

ШЛЯХ МИТЦЯ

с. 22

Культурний центр
«НОВИЙ АКРОПОЛЬ»
в УКРАЇНІ

NewAcropolis.org.ua
№11 • 2018

ВІННИЦЯ
NewAcropolis.org.ua/vinnytsya

ДНІПРО
NewAcropolis.org.ua/dnipro

ЗАПОРІЖЖЯ
NewAcropolis.org.ua/zp

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
NewAcropolis.org.ua/ivano-frankivsk

КИЇВ
NewAcropolis.org.ua/kyiv

ЛЬВІВ
NewAcropolis.org.ua/lviv

МИКОЛАЇВ
NewAcropolis.org.ua/mykolaiv

ОДЕСА
NewAcropolis.org.ua/odesa

ПОЛТАВА
NewAcropolis.org.ua/poltava

ХАРКІВ
NewAcropolis.org.ua/kharkiv

У НОМЕРІ:

- [Дискусія «Філософія як шлях самотворення», частина 2.](#)
- [Загадка Живого](#)
- [Про відповідальність, гідність і чесність](#)
- [Шлях митця](#)

Експерти Всесвітнього економічного форуму в Давосі визначили 10 навичок, які будуть необхідні людині у найближчому майбутньому. Як не дивно, половина з них стосується спілкування між людьми, вміння розуміти іншого та домовлятися. Майбутнє – це час, коли головною цінністю залишиться людина. Як то і було завжди.

У тому ж майбутньому штучний інтелект допомагатиме людству економити час, боротися з хворобами, ефективно використовувати енергію чи змінювати клімат, аби врятувати планету від загибелі. Проте людину може врятувати лише людина. Тут йдеться не про фізичне, а про внутрішнє, духовне життя. Про любов, повагу, доброту, чуйність. Про те, що робить нас людиною.

На наступних сторінках ви не прочитаєте ні про штучний інтелект, ні про навички майбутнього. Зате напевне знайдете те, що нагадає вам про цінні та важливі речі вашого життя – життя людини.

Ваша редакція

ФІЛОСОФІЯ ЯК ШЛЯХ САМОТВОРЕННЯ

■ **Дискусія.** Продовження теми минулого номеру

Філософська дискусія була проведена видавництвом «Новий Акрополь» до 24-го Форуму видавців у Львові 18 вересня 2017 року, присвяченого темі «Точка творення». Учасники дискусії міркували про те, як філософія допомагає звершитися цілісній особистості і досягти свободи, як в людині пробуджується філософ, яка література може розвинути філософський, тобто об'єктивніший, погляд на світ, чому важливо перекладати філософські тексти рідною мовою та інші теми.

Спікери:

Андрій Содомора – письменник, перекладач латинських та давньогрецьких текстів, викладач Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Марія Чумарна – письменниця, філософія, в минулому – директорка авторської креативної дитячої школи.

Ігор Держко – завідувач кафедри філософії Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, в минулому – медик, зараз – професор.

Антон Мусулін – засновник культурної асоціації «Новий Акрополь» і видавництва «Новий Акрополь», філософ, за освітою фізик, перекладач з іспанської та англійської мов.

Ростислав Паранько – філолог, перекладач латини, викладач в Українському Католицькому Університеті.

Олена Лукіна – керівник Львівської філії культурної асоціації «Новий Акрополь». Ведуча дискусії

Олена Лукіна: І, власне, хотілося б перейти від того моменту, коли ми вже зацікавились філософією, до книжок.

Тут більше включаються перекладачі. І я хочу вас спитати, щоб ви поділились своїм досвідом. Якщо ми не знаємо давньогрецької, латини, не можемо англійською читати переклади цих текстів, то доводиться читати російською. Я хочу, щоб ви пригадали. Коли ви зустрічаєте книгу, улюблену книгу, або книгу, яку ви шукали, рідною мовою, які почуття це у вас викликало? Як впливає на людину якійсь давній філософський текст в перекладі рідною мовою чи іноземною?

Марія Чумарна: Вже кілька разів згадували Мартіна Гайдеггера «Мова – дім буття». Це дійсно фундаментальна річ. Мені б хотілось, щоб «Мова – дім буття» викладалась педагогам в педагогічних ВУЗах, щоб їм викладалась психологія розвитку дитини, а не трафаретна історія педагогіки, і щоб викладалась оця філософія, ця буттєва

філософія. Андрій Содомора часто говорить про те, як українська мова доносить. Я вивчаю весь пласт української культури в українській пісні. Наприклад, «Дівчина-дівчино, тихий походочку, дай же се ми чути, як йти поводочку. Тихо поводочку, дівчина-дівчинонька, тихая погонька». Оця метафора, цей вислів – звертання до дівчини, як до тихої погоди, воно виростає із фундаментального «мова – дім буття». Чому так важливо, щоб ми Сенеку, Сократа, Лао-цзи, будь-кого читали в прямій ретрансляції рідною мовою? Тому що перекладається не лише зміст. Перекладається внутрішня образна система, понятійна система, яка в нас закладена генетично. Це Олександр Потебня говорив про таку особливу щільність української мови, про здатність передати дуже широке понятійне коло. Є такий феномен, коли Рильський перекладав Адама Міцкевича, в нього інколи переклад звучав цікавіше, ніж оригінал. Оце є феномен мови. І для нас дуже важливо, щоб нам генетично цей пласт мудрості переходив через наш понятійний апарат, тому що мова закладається генетично. Людина живе так, як мислить. Мислення є процес значно глибший, ніж ми собі уявляємо. Мислення – це є зчитування логосу. Це та інформація, яка просто адаптується на розумовому рівні. Тому дуже важливо, щоб адаптація йшла без деформації. От як ми бачимо в склянці води ложку, і заломлення світла вже дає деформацію, так і переклад через чужу мову, коли ми змушені адаптовувати під свою мову, творить хаос. Не йде чисте зчитування цієї мудрості, цього логосу. Це дуже важливо. Це не є питання комунікативності, інформативності. Так, можна через двадцять перекладів... Я чудово володію російською мовою і коли хотіла

щось почитати, я завжди зверталась через видавництво «Софія». На жаль, і по нинішній день, проблема видавництв. Ми знаємо, що наші видавництва ментально, психологічно не налаштовані на видання тої літератури, яка не буде мати комерційного сенсу, не буде так швидко добігати до читача, на зразок якихось побутових тем про секс, бандерівців, Майдан тощо. Є тематика вічна, і це доносить філософія. Наші діти не готові до цього, наша шкільна програма, підготовка педагогів не зорієнтовані на те, щоб закорінювати в цій мудрості. І нам як філософам потрібно все-таки визначити, які речі фундаментальні. Не все підряд, не історія філософії – нікому це не потрібно. А саме оцю квінтесенцію, яка повинна допомогти дитині, починаючи з казки, і на рівні казки оцю філософему: «Не ти творив цей світ і не тобі його перевертати». Ця фундаментальна відповідальність людини за свої дії в цьому світі, взаємодія з ним – вона повинна доноситись дітям, і в філософських оповіданнях, які повинні, з моєї точки зору, з п'ятого класу читати. І я звертаюсь до своїх колег: адаптуймо цю інформацію, доносимо дітям цю інформацію на доступному для них рівні, тому що філософію в такому великому обсязі ніхто не буде вивчати, і в цьому й немає потреби. Але є потреба доносити ці золоті окрузини на рівні, доступному сучасним дітям, і, повірте, вони дуже мудрі. Як педагог, я спілкуюся з молодими батьками, з педагогами, бо мене дуже цікавить сприйняття сучасними дітьми цієї високої філософії. Наприклад, коли вчителька робить зауваження восьмирічному хлопчику, що він неправильно себе поводить, а він її питає: «А ви взагалі знаєте, як Бог створив світ?». Вона каже: «А ти знаєш?» – «Знаю. Він створив його, як велетен-

ський комп'ютер, а кожній людині даний свій малесенький комп'ютер. Так от, на вашому комп'ютері я ще можу працювати, а ви на моєму – вже ні». Оце є фундаментальна філософія. Я вчителям кажу, щоб злазили зі свого «XP Professional», а вже хоча би на «Windows 10» переходили, умовно говорю, для того, щоб бути елементарно зрозумілими. Вони дивляться на нас, як на мавп печерних, розумієте? Наприклад, казка про Василину. Я кажу дітям з другого класу, що в казці є лялька, яку мама, помираючи, залишила сироті; повинна цю ляльку нагодувати, і тоді лялька робить все для неї. І я питаю дітей: «А ви можете мені підказати, чим же вона годує цю ляльку?» І отака малявка в другому ряду сидить і каже: «Енергетично». Один професор з Москви, який вивчає казку, казав: «Я дивився на вчителів, у них челюсті відпали зразу, вони нічого не зрозуміли». Я питаю дітей: «А ви всі зрозуміли, що вона мала на увазі?» Вони кажуть: «Так». Я кажу: «Тоді ми будемо в цьому ключі говорити, що відбувається, коли вона вимітає хату в енергетичному плані, що, коли вона миє одяжі». І діти приходять до висновку, що відбувається зміна енергії світу, і на зміну старих енергій проходить молода Василина, яка стає власне господинею життєвого вогню. Це діти просто роблять висновок. І в скількох школах я не бувала і ставила це питання маленьким дітям, вони всі відповідали приблизно так. Чим годувала? Енергетично, любов'ю, добром, мудрістю, світлом і т.д., але ніхто не говорив про ковбаску чи борщ.

Ігор Держко: Але, коли ви відповідали на відповідні запитання своїм батькам, дідусям-бабусям, ви були такою же геніальною, як нинішні ваші внуки.

Але це зовсім інший контекст. Стосовно перекладацької справи. Напевно, немає важливішого на нинішній день, як вміти передати сутність тексту, зберігши його форму. Нажаль, нам не дано читати Шекспіра, Канта, Фіхте в оригіналі, тому що мова цієї епохи є далекою від німецької чи нинішньої англійської. Самі англійці від того страждають, самі німці їздили на стажування там, де Борис Фохт чи Густав Шпет, німці за походженням, робили свої адаптації, і деколи в своїх адаптаціях і перекладах піднімалися вище авторів. Тому перекладач несе унікальну філософську місію відповідно до бачення епохи, щоб текст подати своєму читачу. Я був страшенно захоплений в студентські роки «Бойнею номер п'ять» Курта Воннеґута, українським текстом в перекладі Соколовської, і тут мені потрапляє текст в перекладі Райк-Ковальової, маститої перекладачки російської, я читаю і нема смаку. Не тому що я українець, я російською тоді більше читав, бо 95% інтелектуальної літератури було російською. Потім почав читати Хемінґуея, чотиритомник, що взяв перше місце, здається, на Франкфуртському ярмарку, за якістю перекладів він був найповніший в світі, багато там було солідних людей задіяно. І я не можу зрозуміти, чому оті переклади є для мене потужнішими. Потім зрозумів, що коли українська література була утиснена у власному тексті, українська мова реалізувалася через переклади. Тому такі високі показники. А нині я взяв новий переклад «Бойні номер п'ять», взяв старий переклад, мусив брати і англійський і побачив, що він трохи слабший, що рівень конструкції є спрощенишим. Може, він є доступнішим, але він не передає тої глибокої трагічної сутності філософського роману. Тому справжній пе-

реклад – це творення нового твору, це величезна відповідальність. Я думаю так, я шаную пана Андрія, бо це один із небагатьох моїх викладачів, які на мене вплинули. Думаю, що власне переклад отих творів спонукав його до поглиблення філософського складу розуму, бо не можна перекладати античну літературу, не будучи філософом. Недарма кажуть, що вся європейська філософія – це античне начало, розвернуте у повному діапазоні.

Ростислав Паранько: Я ще, якщо можна, додам про переклад античних творів. Насамперед, чим є важливим переклад саме на ту культуру, мову, про яку нам йдеться. Якщо говорити суто змістово, ми можемо читати, зрештою, і в оригіналі, ми можемо читати і в іноземних перекладах. Так от, на мою думку, навіть добре знаючи мову оригіналу, все одно недостатньо читати тільки в оригіналі, дуже потрібний також переклад. Чому? Переклад потрібний насамперед для того, щоб власну свою мову розробляти, для того, щоб потім самому творити щось. Коли ми споживаємо тільки в оригіналі або, що ще гірше, в перекладах іншими мовами – добре взагалі, що ми взагалі споживаємо, але погано, що іншими мовами, бо ми вдосконалюємо знання тих інших культур. Ми могли би, можливо, творити щось в тих інших культурах, але ми втрачаємо можливість творити в своїй культурі. Тобто, якщо ми візьмемо історії літератур, історію, наприклад, давньоримської літератури, то вона почалась з перекладу «Одіссеї» на латинську мову, переклад Лівія Андроніка. Зрештою, як кажуть, сучасна українська література почалась з «Енеїди» Котляревського, хоча це не є у властивому сенсі перекладом. Але якщо ми

візьмемо давньоруську літературу, там також дуже потужне місце займали саме переклади. Тобто дуже багато європейських мов заявили про себе як про повноцінні мови після того, як було перекладено на ці мови Святе Письмо. Цей момент є надзвичайно важливим. Дуже хибною я вважаю думку про відсутність необхідності перекладати (часто доводиться таке чути щодо російської літератури): Ну, це маразм, навіщо перекладати українською мовою, всі ми володіємо російською? Я абстрабуюсь зараз від теперішньої політичної ситуації, бо є вершинні твори і в російській літературі. Якщо ми хочемо повною мірою засвоїти ці твори російської літератури чи будь-якої іншої літератури, повною мірою ми засвоїмо їх тільки переклавши своєю мовою. Хочу зробити невеличку ремарку щодо песимістичного настрою, що ніхто не хоче видавати філософію: хоча б те, що наші переклади, і мій скромний доробок і величезний доробок Андрія Содомори, все-таки вийшли в світ, свідчить, що є видавництва, які це видають, тому треба віддати їм належне. Зокрема, видавництву «Новий Акрополь», якщо вже на те пішло. І ще одне спостереження щодо філософії філософського перекладу: ніколи чи дуже рідко одного перекладу вистачає. У мене був курйозний випадок. Я переклав Марка Аврелія приблизно десять років тому, і всі казали: «О, як класно, є український переклад! Прекрасно, чудово і т.д.». І десь зовсім недавно в Інтернеті одна жінка, яка купила один з останніх примірників, написала лютий розгромний текст, де вона каже: «Як так можна було перекласти Марка Аврелія? Це ганьба, це взагалі неприпустимо» і т.д., тобто вона не жаліла слів, не буду цитувати. Першою реакцією, звичайно, могло бути,

що я ображуся. Але, насправді, я дуже вдячний цій жінці, що вона написала саме такий емоційний, розгромний, навіть саркастичний текст. Я це і раніше усвідомлював, але це була яскрава ілюстрація: також і перекладаючи, ми завжди шукаємо щось своє в тих текстах, в чийсь думці. Насправді, це далеко не тривіальна річ – перенести цю думку із мови в мову. Цілком можливо, що ми перенесемо щось одне і ми в принципі будемо нездатні перенести те інше, що можливо хтось інший шукає для себе. І тому я не вправі гніватись на ту жінку чи якось на неї ображатись. Але тут я заторкнув проблему неперекладності, про яку пан Андрій Содомора може дуже багато говорити, бо то його тема.

Марія Чумарна: Я хочу сказати стосовно перекладів з російської на українську. Ми з тим львівським видавництвом «Апріорі», яке все-таки видає Андрія Содомору, видали російськомовні твори Шевченка в моєму перекладі українською мовою. Здавалось би для чого перекладати? Ми ж чудово розуміємо, що Шевченко спілкувався російською мовою, писав не насильно ті твори, бо може він уже й думав певною мірою російською. Але коли я перекладала ці твори, я мала таку насолоду відчувати, як через мене проходить оцей україномовний простір Шевченка. Тому що, незважаючи на те, що він писав російською мовою, він думав українською. І коли ти його отак виймаєш на світ і подаєш, він засяяв такими гранями для мене! Я з такою насолодою читала його повісті і щоденник. І поема «Тризна» – це взагалі неймовірний твір, який настільки звучить українською мовою, що я вражена! Тому що Шевченко думав

українською мовою. Мова українська була до останніх днів його життя домом його буття. І хоча він в думці перекладав російською, він мислив українською. І я дивуюся, чому до цього часу російськомовний Шевченко не був ще донесений до українського читача українською мовою. Бо Гоголь – це дещо інше явище.

Ігор Дерзко: На жаль, філософська класика, яка перекладалася українською в 20-ті, коли був короткий, але потужний період українізації, значна частина накладів просто знищена. До речі, як і знищені унікальні російські переклади «Науки логіки» 1929 року, яка була заборонена, бо вона не відповідала тим радянським спрощеним канонам мови, де новотвори, де скорочені назви. І коли наші перекладачі вже у 30-тих роках перечили і питали: «Та ми ж перекладали», то їм відповідали: «Это всё надо обобщать». Була дана дуже цікава відповідь: «Ви ж не розумієте, що до 30-тих років XIX століття у російській мові не було слова, отже терміну «сознание». Було слово «совесть». Якби не переклади Шеллінга, бо Канта не розуміли на той час, то взагалі те слово «сознание» прийшло пізно у російську культуру. Тому переклад є актуальний як ніколи, і навіть треба було б повернути оті старі роботи і зараз солідно займатись.

Андрій Содомора: Це тема неосяжна. То я хіба дещо скажу, може, для гумору. Одна з найкоротших думок: «Переклад. Пере-клад: взяв, поклади на місце».

У багатьох випадках це так і повинно бути. Ще я згадую рядки з Інтернету, які мені дуже подобаються:

*Слова Шевченковы крылаты
И я приму, как вещей знак.
«Садок вишневий коло хати»
Не переводится никак.*

Тут є три істини: «крылаты», «вещий» і «не переводится никак» – це три абсолютні істини. До речі, «Садок вишневий коло хати» – ми говоримо про філософію, а де може бути глибша філософія, як в садку вишневім коло хати? І парадокс такий, що найглибший і найпотужніший твір Шевченка перетворився в дитячий віршик. Ще й з музикою такою дитячою. Вивчив напам'ять, сідай і отримай оцінку. «Садок вишневий коло хати» – це величезна, глибинна мудрість. Це Вергілій.

А Пліній в одному листі дуже цікаво говорить про те, що таке переклад, що він дає для перекладача. Це мистецтво читання. Перекладач читає не так, як читач. Перекладач читає в глибину і до дна, якщо там можна сягнути дна, інакше він за переклад хай не береться. Усі наші програші в перекладах в основному трапляються тому, що перекладач не прочитав твору, він прочитав його поверхнево. Я вам можу сказати, чому ніяк не можна перекласти, наприклад, «Белеет парус одинокий», хоча маємо кільканадцять флотилій. Цей твір неперекладний не тому, що наша мова бідніша. А з дуже цікавих причин. Я пишу про це у книжці «Студія одного вірша». Це не академічна книжка, вона написана в такому жвавому, майже детективному руслі, про найтонші проблеми перекладання. Я розкошую в темі неперекладності. Це неймовірно розкішна тема, бо вона веде до найтонших, найцікавіших поезій в слові. І мені дуже прикро, що люди так посміхаються з того. Вони не хочуть погодитись з тим,

що тема неперекладності надзвичайно цікава і що вона існує.

Випадковостей немає. Пригадую, в 59-му році, закінчуючи університет, я зайшов у книгарню і взяв томик Горація 59-го року видання. А мене вже налаштували на перекладання наші викладачі – подяка їм. І я подумав, що перекладу Горація, невелика книжка – це мій улюблений автор. Я зробив велику помилку. Перекладати Горація мені треба було десь, коли мені було 50—60 років. Я не мав жодного уявлення про Горація-поета. Я своїми силами переклав, читаючи італійську, французьку, польську літературу. Я лиш недавно відкрив для себе Горація – поета болю, глибинного, прихованого.

Немає цікавішого предмету, ніж розмови про переклад. Це надзвичайна, неосяжна палітра. Надзвичайно цікаво відчувати, де треба потрібне слово на потрібне місце, чому це слово туди не лягає. І як сказав Ростислав Паранько: «Кожне читання вибіркоче і переклад вибіркочий». Кожен акцентує і в кожному перекладі є не тільки автор, але є особистість. Є перекладачі, які намагаються стати автором, а є перекладачі, які завжди залишаються собою. Микола Лукаш – геніальний перекладач, філолог. Він завжди був собою. Найкращі його переклади це ті, де автор збігається з ним, наприклад:

*Зійшлись колись три королі
Суміжних володінь
І поклялись, заприсяглись,
Що згине Джон-Ячмінь.*

Це Лукаш, який рубає з плеча. Діаметрально протилежним є Поль Верлен зі знову ж таки рубаючим ритмом:

Ячать хлипкі,
Хрипки скрипки
Листопада...

Це Лукаш. І читач повинен розуміти, що є така і така лінія. Переклад – це широка палітра. Верлен – це тонка пронизлива струна осені. А Лукаш – це був воїн, йому не імпувала, скажімо так, ця тонка нудотна струна Верлена. Це безмежна тема, що б не взяв – найроскішніша тема перекладу.

Ігор Держко: Є складний переклад філософських романів. Ми довго чекали Роберта Музіля, його основний роман «Людина без якостей». І я тішуся, що зроблений український переклад, у трьох томах... Тому ми можемо тішитись, що українська перекладацька школа розвивається. Звичайно, що в царині власне філософської літератури хотілося б чекати таких же здобутків. Скажімо, німцям ледве вдалося прокоментувати третю редакцію «Науковчення» Фіхте, яку він вже на завершених творчому шляху вирішив переписати, переробити, використовуючи архаїзми старонімецької мови. Щось подібне робив Гайдеґґер в кінці життя, і та робота не йшла у XIX столітті, її навіть не бралися друкувати, тільки у 70-х німці її по-новому зробили, прокоментували. Так от коли ми досягнемо такого рівня, коли будемо мати змогу таку літературу читати, отоді дійсно ми досягнемо того рівня філософської самоідентифікації. Але в художній літературі ми маємо високий штиб і того штибу треба буде дотримуватися.

Андрій Содомора: І ще одне слово. Шевченко неперекладний, бо в ньо-

го дуже глибокий національний корінь. Що глибший національний корінь, то він не пересаджується... До речі, німецькою мовою «переклад» – übersetzen, тобто пересадження, ми беремо рослину з одного ґрунту, пересаджуємо на другий, і тут вона не приймається, бо настільки глибокий корінь, що нічого не зробиш. Так що «хто співця збагнуть бажає, в край співця нехай рушає». Хто хоче збагнути Шевченка, хай приїжджає в Україну, дихає Україною, відчуває українське слово не тільки розумом, а й серцем, тоді він зрозуміє, відчує Шевченка.

Ігор Держко: І ще добрий заділ, де ми себе зорганізуємо. Бо ми так звикли, що то росіяни перекладають, їхні школи усталені академічні. Я недавно прочитав роботу їхнього такого доброго філософа і перекладача, знавця Ніцше Перцева, він каже, що всі переклади Ніцше, які були зроблені до того, – це спрощені форми, які відповідають запитам тої публіки, під яку вона розрахована. Він каже, я мовчу про початок XX століття, коли сама альтернативність Ніцше і його така некомпромісність вабила всіх, особливо жінок, бо його читали в аристократичних салонах, де Ніцше був такий популярний. У нас є у Львові одна письменниця, яка написала роман, перша частина якого називається, здається «Осягнення, або роблю, що хочу!». Тому переклади Ніцше ми ще будемо чекати від наших інтелектуалів, бо російський, навіть отой 15-томник, він не відповідає реаліям тої філософії, тому що його спрощують, опускають вниз, так як я вам сказав за Воннеґута, перекладач повинен підняти рівень читача, а не опускатись до рівня його сприйняття.

Олена Лукіна: Отже, виходить, що якщо є попит на якісний переклад, якщо є школа перекладу, якщо є перелік першочергових перекладів, то все буде добре. І є видавці, які це будуть видавати.

Антон Мусулін: Я иностранец, и скажу, что хорватский тоже богат. Что касается украинского перевода, то есть определенная проблематика. Мы начали издавать книги на украинской мове и переводить, потому что я считаю, что это важно. До этого мы сотрудничали с отделением «Нового Акрополя» России, и массу литературы имеем на русском языке. И потому что язык, очевидно, – это часть идентичности. Что касается литературы, ту же проблему, какую имеет Украина с точки зрения переводов, имела и Хорватия. То есть, например, мы в Хорватии имели переводы Платона времен после Первой мировой войны. Потом мы пользовались сербским переводом. Хорватский и сербский, эти два языка, как два диалекта, один «экается», другой «екается». Сегодня латынь и греческий уже меньше изучаются. И я рад, что есть переводы Платона или Сенеки на украинском. Этому нужно уделять внимание, это моё личное мнение как иностранца. Это очень важная составляющая, – что касается украинской культуры, образования, воспитания, – уделять внимание переводу как таковому. И хорошему переводу, так как лучше иметь хороший перевод, чем никакой.

Олена Лукіна: Дякую всім. Я так розумію, що наш час добігає кінця. Хотілося б почути пару слів від кожного з вас про те, що ж таке філософія, і що може

допомогти людині стати на цей шлях. І, власне, що потрібно робити, щоб торувати цей шлях, з якими перепонами вона має зустрітися, як вона їх має подолати? Що ми матимемо в кінці, якщо все ж таки торуватимемо цей шлях?

Антон Мусулін: Философия – это, прежде всего, способность удивляться и воспринимать мир как тайну. Философия – это всегда поиск ответов на существенно важные вопросы, потому что, я бы сказал, наше тело задает свои вопросы, оно хочет кушать, «я голодное», или эмоции что-то требуют... Но есть нечто глубокое внутри нас, что хочет осмыслить этот мир, найти ответ. Мыслить – значит искать, спрашивать и искать ответы на волнующие нас вопросы. Поэтому удивление. Сохранить нечто от Маленького Принца. Чтобы этот Маленький Принц остался внутри нас, или Чайка Джонатан Ливингстон. Это важно в нашей жизни. Философия должна облегчить и сделать нашу жизнь радостной, философствование, мышление как таковое.

Андрій Содомора: Я скажу одне слово, яке дуже важливе. Це всім нам відоме слово «покликання», і є відповідно відповідальність. Людина покликана плекати в собі те, чим вона є, тобто людину. Ми повинні не просто філософствувати для свого задоволення, ми повинні оправдати свою назву «людина», плекати в собі те, чим людина є людиною. Людина є людиною своїм думанням, своєю думкою і своїми почуттями, і своїм серцем. Ото коли ми будемо плекати це в собі, і треба цю любов до цього з найменшого, з найменшого.

Марія Чумарна: Я хочу в продовженні слів Андрія Содомори, сказати: не наслідувати когось, а слідувати за своєю природою. Максимально реалізуй те, що закладено в тобі твоєю природою, і ти зробиш найбільшу послугу і собі, і світові. Я, як поет, закінчу віршем, я думаю, ви зрозумієте це послання:

*Знайди людину щасливу,
Хай запалить тобі вогонь.
І неси ту свічку, як диво,
З благословенних долонь.
Знайди людину сміливу,
Хай вигострить меч тобі.
Пройдеш крізь вогненну зливу,
Не схилишся в боротьбі.
Знайди людину безгрішну,
Хай прийме сповідь твою.
І станеш під небом тиші
Легенький, мов у раю.
Знайди і прийди з дарами
До високих Божих воріт,
І спитай себе біля брами,
Чи не марно сходив ти світ.*

Я хочу побажати кожному з вас приймати себе таким, якими вас Бог послав у цей світ. В своїй святій гріховності, у своєму безстрашному боягузстві перед життям, приймайте себе такими, як ви є, і це найвища філософія.

Ігор Держко: Філософія – це, як сказав Конфуцій, сходження на найвищу вершину, яка завершується тим, що ти бачиш, що є ще вища. А з другого боку, це постійна здатність визнавати свої помилки і не капітулювати перед ними, іти і рухатися далі. І тут теж таке невеличке поетичне за-

уваження. Я думаю, що на Чорногорі у наших Карпатах був багато хто, там, де унікальні скелі. Так от така мініатюра, яка відображає сутність філософського пошуку і ті всі долання. Я там в один день мав би загинути тричі: коли була блискавиця, коли переді мною сніг на водоспаді ламався і я якимось чудом втримався, не маючи на ногах кішок, а тільки на палицях, пролетів метрів п'ятдесят.

*Гаджина, Грегит, потоком клекіт,
Відлуння мрій, десь там далеко.
Туманом стелиться сумнів Сенеки.
В урвище прірв, кам'яним глеком
Зашморгом докору кружляє беркут.
Тут гострі скелі, скепсису зверхність,
Язиків снігу холодна відвертість.
Неприпустима політкоректність,
Хитка двозначність дорівнює смерті.
Попри всі наміри з пам'яті стерти,
Біль пережити, вперту залежність,
Гаджина, гомін, струмок шепоче,
Він не був зломлений попри всі зради
Та компроміси.
Наше життя в таємничих місіях...*

Оту таємничу місію треба в собі відшукати і не боятися її реалізувати.

Ростислав Паранько: Я би повернувся до того, з чого я починав, і над чим я останнім часом багато думаю, що філософія як чесний спосіб мислити великою мірою полягає також у тому, щоб чесно слухати інших. Ми стаємо людьми тільки від спілкування з іншими. Слухати інших не означає некритично хапати і ковтати все, що нам хто запропонує, а власне слухати означає сприймати і засвоювати це, так би мовити, пе-

Філософія як шлях самотворення

ретравивши, але вміти також це сприймати, не відгороджуватись, вміти слухати. І на завершення, хочу подякувати за ваше вміння слухати.

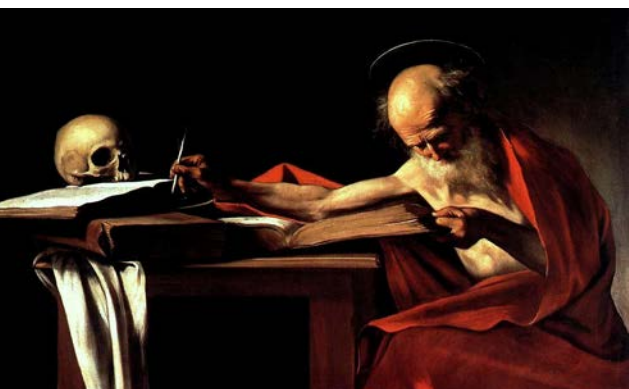

Ігор Держко: Було дуже добре згадано, що здатність дивуватись робить нас філософами. Є така невеличка річ про осінній Львів і там кінцівка така:

*Я дякую тобі за здатність дивуватись,
За розум даний не повчати,
За мужність дану не змовчати.
Дозволь останню з чистого листа
На снігу себе розпочати.*

У старокитайській філософії, що перейшло і в японську, людина, яка досягнула найвищих інтелектуальних висот і визнання, щезала. Її можна знайти через 20 років чи 30 під іншим іменем, в іншому платті, людиною іншого соціального середовища. До речі, це дуже добре описав Кобо Абе у своєму філософському романі «Спалена карта», коли у Токіо поліція виявила значну частку людей, які пропали, успішних людей, які досягнули солідного здобутку, матеріального, соціального і інтелектуального. А потім їх починають знаходити на якихось інших островах, вони освоїли інші спеціальності, інші соціальні ніші. Тому не треба боятися себе розпочинати, це не пізно ніколи.

ЗАГАДКА ЖИВОГО

■ Катерина Макаревич

Вопрос, который стал темой дискуссии – что делает нас живыми. Не в биологическом смысле, а в метафизическом. Вопрос витиеватый, поскольку при ответе на него мы часто попадаем в тупик, словно понимаем, что чего-то пока не знаем. Но есть люди, которые невольно посвятили поиску ответа на этот вопрос свою жизнь. Такой человек и Александр Филоненко, харьковский философ и богослов.

Александр Филоненко поделился своими размышлениями, как он понимает загадку Живого, что значит жить своей жизнью, почему встреча с живым – это всегда внутренняя встреча с красотой и уязвимостью.

Александр Филоненко
философ, богослов

Я: Сколько Живых ты встречал в жизни? Считал?

А. Филоненко: (смеется) Нет, не считал.

Я: У тебя сегодня есть прекрасная возможность посчитать.

А. Филоненко: Ой, Катерина, раньше мне казалось, что не так уж много. То, что мне казалось раньше очень редким, тем, что бывает только в исключительных случаях, во встречах с митрополитом Антонием, Александром Пятигорским, Сергеем Аверинцевым, Анатолием Ахутиным или Ольгой Александровной Седаковой, – это если я начну перечислять встречи с людьми, которые лично для меня были важны, то кажется, что таких людей крайне мало. Но, на самом деле, благодаря встречам с ними, начинаешь лучше видеть жизнь вокруг себя и понимать, что был все это время грубиян, и просто не видел того, что перед глазами. Я надеюсь дожить до состояния, когда мне будет казаться, что они везде.

Александр Пятигорский, советский и британский философ, востоковед, филолог, писатель. Один из основателей Тартуско-московской семиотической школы.

Я: Живой есть в каждом из нас?

А. Филоненко: Да. Но искусство, мудрость и философия заключается в том, чтобы уметь это видеть. Я не знаю, стал ли я лучше за эти годы. Это не связано с «лучше» или «хуже», но то, что я стал больше их видеть, это правда. Теперь я теряюсь, могу рассказывать о сотнях встреч.

Я: А ты спрашивал у них, как они становились Живыми? Это ведь достаточно долгий процесс. Как ты для себя это понял?

А. Филоненко: Конечно. Слушай, не помню, я рассказывал тебе мою любимую историю про юродивого Володю?

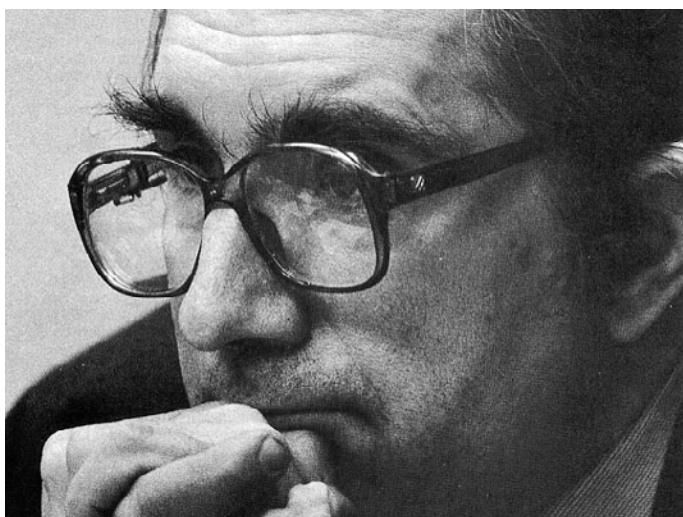
Я: Вроде нет.

А. Филоненко: Это для меня буквально как притча. Была такая история. Я еще был молодым. Мы собрались с ребятами в летнем лагере под Киевом. Рядом был православный приход. И там жил один взрослый человек Володя, такой классический юродивый,

которых я раньше никогда не видел. Ему было 64 года, а уровень развития примерно лет 14-ти. И ему с нами было очень весело. Он играл с детьми в походы, казаки-разбойники. Однажды мы сидели у костра, пели песни, была прекрасная украинская ночь, и вообще все было замечательно. И вдруг он проснулся и спросил: «Можете спеть мою любимую песню?» Ну, конечно, можем. Спрашиваем, какая у него любимая. Отвечает: «Орленок». Хорошо, спели ему про орленка. И в этот момент он совершенно счастливый посмотрел на небо и сказал: «Господи, забери меня к себе прямо сейчас!» Мы ему говорим: «Володя, ну ты подожди, не спеши». А он говорит: «Нет-нет, я передумал. Забирай всех нас сразу к себе!» Я ему объясняю: «Володя, ты подожди, давай, каждый дождетс своего счастливого дня, когда его заберут». «Ты что имеешь в виду?» – спрашивает. Говорю: «Ну, наверно, мы все когда-то умрем и там будем». Он посмотрел на меня очень строго и сказал: «Ты что с ума сошел, ты не знаешь, что Бог на небо мертвых не берет? Там все живые. Мертвые все здесь. Все люди, которые отказались от Жизни, – здесь». И как он сказал, для меня это как эпиграф в разговорах о Живом.

Когда мы становимся Живыми, – мы ими становимся. Это происходит не потому, что мы молодцы, а потому что кого-то встретили. Для меня очень-очень важно не просто найти человека Живого, остановиться и сказать «Слава богу, я видел Жизнь», а в том, чтобы с ним дальше пойти и спросить: «А ты кого видел?» И оказывается, что все эти люди сразу превращаются в маленьких, рядом с какими-то великанами, которые их сделали живыми. Получается, что это некая сеть

отношений людей друг с другом, которую я называю «цивилизацией дружбы». Очень серьезно называю. Потому что мне кажется, есть две реальности – институциональная. Грубо говоря, это институты, государство и даже общество, и есть эта цивилизация дружбы – сеть из живых людей, которая явно работает по другим правилам. Внутри нее существует своя философия, наука, искусство,

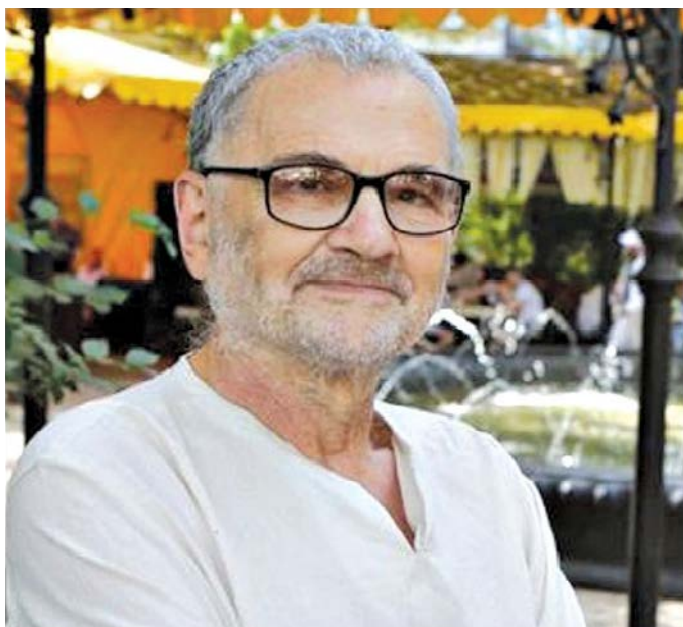
и институты к этому имеют вторичное отношение.

Сергей Аверинцев, советский и российский филолог, культуролог, философ, библиист

Я: А ты знаешь такое понятие «психагог»? Это еще из Древней Греции. Психагогами называли учителей, которые могли вызывать души из царства теней. В отличие от стандартной педагогики, цель которой привить знания, психагогика – передача истины, которая изменяет способ существования субъекта, превращает его из обучающегося и просто все запоминающего ученика в живую личность. Правильно ли я понимаю, что живые каким-то образом способны также менять людей.

А. Филоненко: Я это называю педагогикой благоговения. Очень неудачное название, я знаю, но вот для меня психагогика или педагогика благоговения действительно отличаются от того, что мы обычно называем педагогикой. Расскажу на примере. Я много занимаюсь с учителями на семинарах, где у нас часто возникает спор между двумя подходами. Первый – что мы должны в школе воспитывать детей. В этом случае воспитание понимается как передача морального авторитета, типа «делай как я, твоя учительница». Другие говорят, что школа не должна воспитывать, а должна качественно передавать знания и опыт. А воспитывать – семья. И вышла такая штука, что в 90-е годы в школах отказались от воспитания, потому что в советские годы оно было идеологическим и авторитарным. Школы стали говорить – мы теперь этим не занимаемся, мы всего лишь даем знания. Но случился кризис образования. Оказалось, что знания нельзя передавать без ценностей, которые можно только воспитать. Уровень знаний начал стремительно падать и мы не могли решить поставленную перед собой задачу – передавать знания. Но тогда возникает вопрос – что значит воспитывать сегодня.

Для меня ответ на этот вопрос кажется простым. Учитель встречает ученика и авторитет его заключается не в том, что он много знает, а ученик – мало. И вовсе не в демократизме. У него должна быть третья позиция. Для ученика учитель всегда великий, но учитель справляется со своей задачей в тот момент, когда может передать ученику что-то, гораздо большее, чем он сам. Как говорил Данте, «опыт величия». То есть учитель должен приносить с собой что-то огромное,

Анатолий Ахутин, советский и российский философ. После 2014 года эмигрировал в Украину

”

Учитель справляется со своей задачей в тот момент, когда может передать ученику что-то, гораздо большее, чем он сам. Как говорил Данте, «опыт величия».

рядом с чем он такой же маленький, как и ученик. Учитель – тот, кто способен передать, что вот эта ромашка – не просто ромашка, а грандиозная штука.

Превращение великого человека в ученика на моих глазах, как мне кажется, в этом ключ к психагогике. И все учителя это знают. Прости за богословский пример. Христос никогда не говорит апостолам «Просто идите за мной и слушайте, что я вам говорю». Он им говорит: «Идите за мной так, как я иду за Отцом». Это ведь очень красиво. Настоящий учитель – никогда не последняя точка, он – начало.

Я: Ты затронул важную тему – разницу знания и понимания. Сегодня стало модным собирать знания. И уже люди вроде знают, как делать что-либо, но при этом совершенно не понимают почему, то есть не знают основ. Задаются другие вопросы. А ведь знание тем и отличается от понимания, что истина, к которой человек через это величие большего, чем он сам, идет, всегда становится истиной конкретного человека. Понимание именно проживается. Что-то щелкает внутри, осеняет и человек приходит к какой-то истине. Но это всегда его собственная истина.

А. Филоненко: Да, интересно, что сейчас деформировалось и очень простое латинское слово «эксперт». Для нас сегодня существует как бы «экспертное знание». Если нам нужно что-то уточнить, понять, как что-либо делать, мы ищем эксперта, который как бы противоположен понимающему. Эксперт превратился просто в знатока какого-то вопроса. На самом деле, в слове «эксперт» корень тот же, что и в «experience» – это опыт. Изначально экспертом назывался тот человек, у которого есть живой опыт. У нас это как-то выветрилось. Но действительно опыт должен быть живым для понимания.

Ольга Седакова, русский поэт, прозаик, переводчик, филолог и этнограф

Возможно, проблема в том, что у нас сердце перестало дружить с головой. Мы забыли про этот самый кардиоцентризм. Как будто сердце больше не инструмент познания. Есть такой очень красивый афоризм: в мире самое большое расстояние, которое надо преодолеть – 30 см – между мозгами и сердцем. Можно любые путешествия совершить, но если этого не сделаем, все остальное будет неважным. Мне кажется, что проблема отличия знания от понимания не только в отсутствии проживаемого опыта, но и в том, что мы перестали ценить сердце в качестве того, с чего начинается познание. Если я вижу какую-то вещь, которую мне хочется познать, при этом у меня нет мурашек, и сердце мое быстро не бьется, и если я не удивлен, то познавать нечего. Никакая Википедия не спасет. Познание начинается с удивления. А оно начинается с сердца.

Из знания мы пытаемся вычеркнуть субъективность, а, на самом деле, всегда вычеркиваем себя. В этом смысле, нашим великим учителем должен быть Вуди Аллен. У него есть потрясающая фраза «мозг – это мой второй любимый орган».

Я: Часто обращаю внимание у живых людей, что их слова и формулировки именно живые. Они не говорят заученными фразами, а будто рождают мысль.

А. Филоненко: Для меня тоже очень важна связь между языком и опытом. Неслучайно прямо сейчас главными героями в культуре являются не авторы, не слушатели, а рассказчики. Человек, который рассказывает не о себе, а о том, что приключилось, но делает это через себя. Как свидетель. И оказывается, что это сегодня главный текст в культуре.

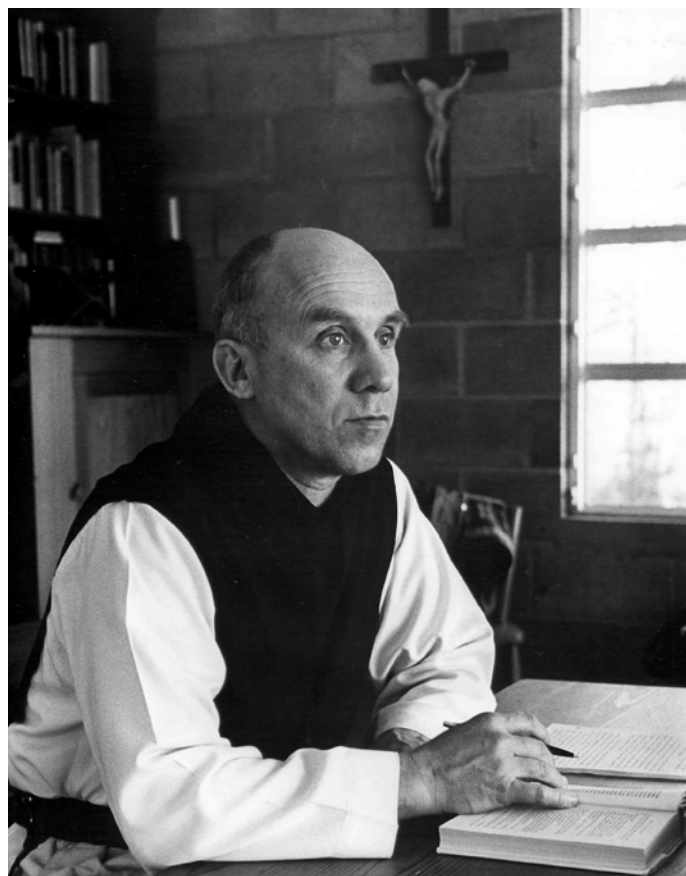
Я: Так вот, о живых свидетелях времени. Когда готовилась, наткнулась на такое мнение, что в свое время стоики пытались нивелировать индивидуальность человека. Для них был важен абстрактный человек чистого разума, а его индивидуальность приравнивалась к недостатку, считалась эго. Но при этом, насколько я понимаю, живой человек – тот, кто способен слышать именно себя, понимать свой истинный путь. Без личностного начала это невозможно. Ты согласен?

А. Филоненко: Слушай, прямо мои вопросы. Была такая история с хасидизмом в Украине, когда один великий хасидский учитель рабби Зуся однажды ходил по городу и плакал. Обычно Зуся был веселый, жизнерадостный и всех утешал. И вдруг жители увидели, что он сам ходит и плачет. К нему все стали подходить в недоумении и спрашивать: «Зуся, ну что ты плачешь?» А он им отвечал: «Я знаю, что скоро умру, попаду на страшный суд и Господь мне задаст такой вопрос, на который я вообще не знаю, что говорить, поэтому и плачу». Люди его утешали, говорили: «Зуся, неужели есть такой вопрос, на который ты не знаешь ответа. Ну что он спросит, почему ты не жил жизнь Моисея или Авраама?» «Нет-нет, это легкий вопрос, – отвечал Зуся. – К сожалению, он такие вопросы не задает. Он задаст мне другой и страшный, он спросит: «Зуся, почему ты не жил жизнь Зуси?» И я не знаю, что ему сказать и плачу». Это самое грандиозное определение природы человека и философии. Если человек знает слезы Зуси, если он когда-нибудь плакал от того, что не живет свою жизнь, – значит, он философ, и открыл важный вопрос. Но отсюда следует потрясающий ответ, что человек – единственное

существо, для которого трудно жить свою жизнь. Для собаки просто, она живет свою жизнь. А для нас трудно жить свою, но так легко жить чужую.

Однажды я увидел книгу Томаса Мертон, это был такой замечательный католический американский автор, который назвал свою книгу так: «Святой – это человек, которому удалось прожить свою собственную жизнь». Я когда это увидел, был потрясен, потому что оказывается, святость – это очень просто, ведь настоящее желание каждого из нас, согласно этому определению, – быть святым.

Я: Ты рассказал эту историю Зуси, и я вспомнила фразу Бердяева о внутренней тоске, которая и обличает высшую природу чело-

Томас Мертон, американский поэт, монах-траппист, общественный деятель, проповедник дзэн-католицизма.

века. Причина этой тоски в том, что человек осознает разницу между тем, что он думает о себе, и тем, кем он является на самом деле, и именно тоска является импульсом сократить эту дистанцию.

А. Филоненко: Во-первых, я согласен с Бердяевым. Но тут есть такой важный момент. Мне кажется, что распространенная ошибка современного человека заключается в том, что мы пытаемся найти ответ на этот вопрос внутри себя. Стараемся войти в себя внутреннего, подлинного, настоящего, ищем-ищем, но ничего хорошего не находим и одна только скука – психоанализ, комплексы, травмы, а алмаза там как будто бы и нет. Я настаивал бы на другом подходе. Я вижу себя настоящего всегда в тот момент, когда сам себе не интересен, потому что в это мгновение со мной происходит что-то грандиозное. Для меня это очень важная точка. Когда я вижу что-то великое, слышу музыку, встречаю живого человека, я настолько поражен этим явлением в моей жизни, что если меня в эту минуту кто-то спросит обо мне, я скажу: «Знаете, ребята, мне сейчас неинтересно. Смотрите, что происходит. Давайте вместе смотреть». Потом, когда эта молния проходит, я понимаю, что именно в тот момент внутри события я был самим собой. Я был живой до мурашек, до лица, до сердца. Любой человек, который меня в этот момент видел, может сказать – я видел твое истинное лицо. И мне кажется, что это главный парадокс того, что мы настоящие решаем задачу Зуси тогда, когда встречаем великое в жизни. В этом смысле, я философ события. Я думаю, что я настоящий внутри молнии.

Это немного тревожно, потому что получается, что я являюсь сам собой не тогда, когда захочу, а когда что-то происходит и я внимателен. Для многих это страшно, потому что существует некий идеал, что нужно все контролировать, держать в руках. Но мне кажется, что это ошибочная позиция, потому что гораздо важнее увидеть момент, когда я по-настоящему являюсь самим собой. Это всегда происходит во встречах с красотой, с удивлением. Тогда жизнь меня опрокидывает до такой степени, что я теряю дар речи. Я смотрю и совершенно поражен.

В этом смысле, есть большая разница между словами «изумительный» и «поразительный». Изумительный – это когда ты себя пытаешься вывести из ума. Как Мюнхгаузен. А поразительное – то, что в тебя вторгается. То, что тебя ранит. Вот красота – это всегда рана. Красота – очень требовательная вещь. Если ты увидел что-то красивое, то уже не можешь это развидеть. Она требует от тебя ответа. Для современного человека «интересное» вытеснило «красивое». Мы все интересуемся интересным, но важно то, что оно не требует ответа. Ты просто увидел и говоришь «ну, интересно». А «красота» погречески – это вызов, поэтому красота от нас вечно что-то хочет. Мы не можем ее безответственно видеть. Для меня формула нахождения себя связана с красотой, которая вторгается в меня. Она и есть точка встречи. Можно и попробовать увидеть и внутри себя настоящего, но это такое путешествие по пустыне, когда ты не можешь там ничего нормального найти, потому что мы про себя «слишком много знаем».

Я: Как живой относится к себе самому, мы немного разобрались, а как он относится к окружающему миру? Мне кажется, что живые видят мир не как застывшую реальность, которую никак нельзя изменить, а как что-то постоянно создающее и творящее.

А. Филоненко: Знаешь, когда-то меня заставил на это посмотреть внимательно, как ни странно, Жак Деррида. Он обратил внимание на то, что в каждом языке есть разделение двух форм будущего времени. По-русски мы говорим либо будущее, либо грядущее. И это два разных способа видения мира. Будущее – когда мы набрасываем на то, чего нет, наши проекты, планы, а грядущее – то, что приходит оттуда, вываливается на нас, и мы должны с этим что-то делать. На этой волне грядущего мы занимаемся серфингом. Мы можем утонуть, конечно, либо отбежать в сторону, но лучше на этой волне скакать. Для меня живой человек тот, кто открывает утром глаза, и знает, что этот день будет небывалым. Конечно, трамваи будут приходить вовремя, лекции по расписанию, но главное – будет происходить небывалое. Я когда-то придумал детский образ для этого. Вот, на окне висит занавеска. Чего мы ждем от нее? Одни ждут понимания того, что на ней нарисовано, – разглядывают колористику, орнамент. Другие ждут понимания структуры, ткани. А меня интересует третий способ видеть занавеску – когда по ней видно, что есть ветерок. Когда она колеблется. Для меня живой человек тот, кто глядит на те же вещи, на которые смотрим и мы, но видит это дыхание. Дыхание всегда новое, всегда обращено к нему. Когда нас достигают какие-то большие вещи, мы становимся,

с одной стороны, великанами, и нас распирает от счастья, а с другой – мы хорошо понимаем, что перед этими большими вещами мы маленькие. В этом смысле, живые люди – это гении начала. Они всегда видят, как в жизни все начинается.

Я: Наверное, любой из нас задавал себе вопрос, что же мешает людям быть живым. Как ты на этот вопрос отвечаешь?

А. Филоненко: Я думаю, что мешают страхи. Если утром себя по-честному спросить, что заставило меня встать с кровати, то мы можем заметить, что очень энергично встаем, когда чего-то опасаемся, боимся, что если мы этого не сделаем, у нас что-то не получится, не сбудется. Красота, которая делает нас живыми, в этом смысле, не требовательна. Удивительно, как легко мы красоту предаем. Всегда в пользу страха и адаптивности.

Неслучайно немецкий социолог Ульрих Бек говорит об обществе риска. Сейчас как будто человек занят только одной вещью – оптимизирует страхи и риски. На этом построены страховые компании, современная политика, которая убеждает людей не в том, чтобы построить что-то, а в том, чтобы уменьшить страхи. Для меня политика, которая занимается стабильностью и гармонизацией страхов – очень вторичная политика, потому что жизнь человека не может состоять только из безопасности. Сильная политика работает с другим – с жизнью. И как ни странно, с этой самой красотой. Политика для меня начинается с вопроса о надежде, которая рождается как раз из красоты.

Ульрих Бек, немецкий социолог и политический философ, автор концепций «рефлексивной модернизации» и «общества риска»

Я: Раз затронули тему страхов, то спрошу о непостоянстве. Мне кажется, что еще одно отличие живого человека в том, что он понимает – изменчивость, непостоянство – это естественный принцип жизни. Для обычных же людей стабильность становится важнее, а непостоянство связано с риском.

А. Филоненко: Да, но это нужно усилить. Дело не в стабильности или непостоянстве, а в том, как мы видим открытость. Я очень люблю слово «уязвимость». Почти для всех уязвимость считается недостатком. Мы делаем все, чтобы быть неуязвимыми. А можно посмотреть по-другому. Однажды Митрополита Антония спросили, что такое молитва. Он ответил, что цель молитвы – уязвимость. Меня тогда это очень удивило. Мне казалось, что люди идут в церковь, чтобы получить защиту, почувствовать себя неуязвимыми. Оказывается, мы очень много теряем, когда именно неуязвимы. Мы наоборот должны быть открыты. Но у этой открытости большая цена. То, что ты называешь непостоянством,

для меня это связано с этой защитой – апологией уязвимости. Человек, который понимает, что уязвимость – это его благо, он может двигаться, впускать в себя что-то новое. Он не может держаться только за то, что есть.

Что плохого в том, чтобы держаться? Ничего, кроме одного. Ты можешь быть очень удовлетворенным в жизни, довольным, но несчастным. То есть в твоей жизни ничего не случается, даже ты сам не сбываешься. В этот пучок уязвимости запускают нас слезы Зуси. А слезы – очень конкретная вещь. Человеческое сердце так устроено, что оно плачет, когда живет не своей жизнью. Прямо слезы текут. То есть и наше тело подталкивается навстречу уязвимости. Поэтому для меня уязвимость – это какой-то порог.

Если человек говорит: *«Я не хочу быть уязвимым, мне нужно быть защищенным»*. Пожалуйста, тогда опция – ты предаешь возможность встречи, возможность красоты. Другой человек говорит: *«Уязвимость для меня – трудный опыт, опасный, но важный. Это мой порог. Я должен сбываться»*. И идет. Идет за красотой, за событием, но слышит это сердцем.

Я: И последний вопрос. Что ты еще не понял в принципе Живого? Чтобы ты хотел еще прочувствовать, прожить, чтобы осознать, что значит быть живым? Есть ли какие-то внутренние вопросы, которые перед тобой стоят и на которые ты не дал еще ответов?

А. Филоненко: Если очень кратко, то это вопрос о милосердии. И о прощении. И поэтому о нежности. Я последние годы думаю, что имя Жизни – это щедрость и избыточность. Это правда. Но следующая трудная вещь –

это открыть, что значит эта милосердная избыточность жизни по отношению к нам. И нам бы этому научиться. Есть один из великанов, которого я очень люблю. Этот француз, который прожил удивительную жизнь, спасая людей с психиатрическими расстройствами, однажды заявил, что, с одной стороны, безусловно, важно открыть в себе внутреннего ребенка, не потерять способность удивляться, но не менее важно открыть в себе взрослого.

И я вдруг, когда это читал, понял, что у меня есть эта проблема со взрослостью. Потому что, когда я говорю взрослый, я обычно понимаю ограниченные вещи. Например, что это человек ответственный, требовательный, предприимчивый и успешный. И как будто сохранить ребенка в себе меня не надо уговаривать. Я хотел бы в себе ребенка сохранить, но для того, чтобы быть взрослым, меня нужно уговаривать. Как будто я не хочу, как будто в этой взрослости я еще чего-то не понял. И вдруг я читаю, что быть взрослым – это позволить себе быть нежным. Когда я это прочитал это первый раз несколько лет назад, – для меня это было откровение. Он говорит, что дети не обязаны быть нежными. Мы можем позволить себе нежность, не требуя ничего взамен, если мы взрослые. Теперь я понимаю, чего я хочу, когда говорю, что хочу быть взрослым. Я хотел бы открыть для себя эту тайну нежности, на которой держится весь мир. Ведь когда мы говорим – милосердие и любовь – у этих всех вещей есть две руки. Одна рука называется щедрость, другая – нежность. Я был так увлечен в жизни щедростью, что чуть не пропустил нежность. И это то, что я еще мало понимаю, но надеюсь еще успеть понять.

ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ГІДНІСТЬ І ЧЕСНІСТЬ

■ Мирослав Попович

фрагмент з інтерв'ю для theUkrainians 09.07.2014

Володимир Беглов: Чому, на вашу думку, важливо брати на себе відповідальність?

Мирослав Попович:

Це питання, яке стосується самої природи, суті того, що ми називаємо ментальністю. Відповідальність – це те, що перебуває між свободою і примусом. Далі усе залежить від особистого вибору людини. Власне, рівень розвитку будь-якої цивілізації визначається тим, де на шкалі між свободою та примусом стоїть позначка «відповідальність».

Знаєте, люди завжди схильні чинити так, як усі інші. Тому що ближче відповідальність наближається до свободи як результат особистого вибору і що далі вона віддаляється від примусу, то вищим є цивілізаційний рівень суспільства. Тобто що більше людей вчасно усвідомить власну відповідальність за майбутнє цілої країни, то швидше ми будемо жити краще.

...Є дуже простий приклад із сороканіжкою. Якби вона щоразу приймала рішення щодо того, якою ногою зробити наступний крок, то збожеволіла б. Відтак, сороканіжка живе за певними алгоритмами, які роблять її будні комфортними. Так само і з відповідальністю кожного за майбутнє усіх. Щойно ми виробимо в собі алгоритми відповідального громадянина, нам не доведеться щоразу поставати перед складним вибором. Ми щодня будемо знати, де добре і ефективно, а де погано і деструктивно.

Характерною рисою європейців є далеко не Нотрдамський собор у Парижі, не футбольні чемпіонати і не атомні електростанції. Ознакою європейця є те, як він приймає рішення, як він готовий нести за нього відповідальність.

Відповідальність – це те, що перебуває між свободою і примусом. Далі усе залежить від особистого вибору людини.

Водночас і ми маємо чим поділитися з європейцями. Якщо там дуже важливою є окре-

”

Відповідальність – це те, що перебуває між свободою і примусом. Далі усе залежить від особистого вибору людини

Про відповідальність, гідність і чесність

ма особистість і власне її рішення та відповідальність за них, то серед українців сильною стороною є солідарність. Подивіться і на Майдан, і на ситуацію з переселенцями, – українці готові допомогти і допомагають навіть тим, кого майже не знають. Серед європейців така практика втілювалася б значно гірше, повільніше.

Ми живемо у час парадоксів. Бо, з одного боку, вміємо співчувати, підтримувати (це дуже сильно, архаїчно), але з іншого – ми геть не чутливі до втрати свободи, до втрати гідності. Сподіваюся, другий Майдан збалансує наше українське і наше європейське.

...Знаєте, я колись пробував знайти науковців, які такі дуже теоретичні поняття, як «гідність», «відповідальність», «совість» розглядали б з точки зору логіки. Річ у тім, що я сам усе своє наукове життя займався логікою, а водночас – переймався суспільними проблемами. Так-от, у 20-х роках минулого століття працював такий собі Леонард Нельсон. Йому вдалося з допомогою законів логіки (!) довести, що людина може бути повноцінною і почуватися щасливою лише після усвідомлення власної гідності. Леонард Нельсон і його послідовники наголошують – і відповідальність, і проактивність, і відчуття внутрішньої довершеності є можливими лише після усвідомлення людиною власної гідності.

Саме з гідності «можна вивести» хоробрість, совість, чесність. Це захоплива робота для кожного із нас і це те, що може надати сенсу нашому існуванню.

В.Бєглов: Чому чесність є цінністю?

М.Попович: Тому що це вигідно не лише з моральної, а й із раціональної точки зору.

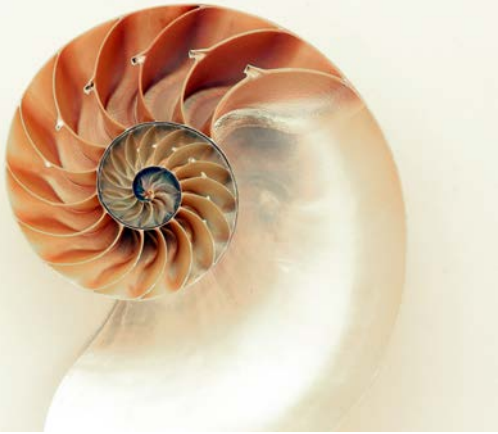
Чесність – це чеснота, яка робить життя зручнішим, комфортнішим. Так само, як похідними гідності є відповідальність чи хоробрість, брехня і обман мають свої наслідки, які нашаровуються і нашаровуються. Легше бути чесним і не «добріхувати» щоразу на поверх вище.

Є таке поняття – правовий позитивізм. Грубо кажучи, це коли влада приймає ситуацію такою, яка вона є, і намагається саме цю ситуацію описати правилами і законами. Така практика себе не виправдала. Не можна жити за принципом «Не ми такі, життя таке». Правила треба встановлювати і дотримуватися їх. Чесність – одне з таких правил.

Мирослав Попович (12.04.1930 – 10.02.2018) – український філософ, академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, доктор філософських наук, професор, педагог, фахівець у галузі культурології, логіки та методології науки, історії української культури, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (2001—2018), завідувач відділом логіки та методології науки Інституту філософії. Один з учасників ініціативної групи «Першого грудня», головний редактор наукового журналу «Філософська думка», автор безлічі робіт із філософії, культури, політики, літератури.

[🌐 Оригінал і повний варіант інтерв'ю тут](#)

ШЛЯХ МИТЦЯ

■ Шраддха Шетті

Краса – це усмішка правди, коли вона бачить своє обличчя у прекрасному дзеркалі.

Рабіндранат Тагор

Яке визначення ви би дали мистецтву? Зазвичай його описують як приємну для очей форму. Ми називаємо цю форму «красивою». Але хіба краса пізнається тільки за допомогою зору і відчуттів глядача у мить сприйняття? Чи існує абсолютна краса, яка перебуває поза суб'єктивними відчуттями конкретної миті і яку вловлює внутрішній зір? Краса, яка залишається такою, незалежно від того, оцінює її спостерігач чи ні; як красивий схід сонця чи квітка лотоса. Багато релігій говорять про таку красу як про вічну цінність, архетип, як про один із багатьох проявів принципів об'єктивної незмінної реальності, не пов'язаної з простором і часом, поза мінливою суб'єктивною реальністю. Якщо така абсолютна краса існує, вона стає аспектом

реальності, яка об'єднує, попри відмінності характерів, моди, культури, національностей, кольору шкіри та гендерні відмінності.

Мистецтво, у класичному розумінні, надихає митця-практика зрозуміти це незмінне метафізичне царство абсолютної краси й гармонії та передати його через картини, скульптури, театр або поезію. Ця сфера – домівка богів, досконалості та безмежних можливостей. Шукач, аби пробудитися до цієї нескінченної істини, повинен відчути глибоку потребу рухатися до неї, завжди рости, щоби ставати кращим, трішки благороднішим, трішки красивішим, щоби проявляти те, що приховано в нашому потенціалі. Іноді за допомогою символів, використаних у художній формі, розкривається прихована істина; це може бути й піднесена естетика, яка пробуджує потребу в красі та гармонії. Отже, мистецтво стає мостом, що поєднує незмінну реальність, вічний аспект життя,

”

«Ми намагаємося усвідомити сутнісну єдність світу зі свідомою душею людини; ми вчимося сприймати єдність, підтримувану єдиним вічним духом, сила якого створює землю, небо, зірки і в той же час осяює наш розум».

із швидкоплинним світом. На душу в пошуках мудрості справжній витвір мистецтва діє як указівник, що спрямовує шукача до єдності.

”

«Я знаю, що часто, коли я співав, барабанив і танцював, я віднаходив своє вічне життя».

Саме тому справжній художник має дуже важливу подвійну роль. Він повинен піднятися до вікна, з якого прозирає ця вічність, а потім спуститися, щоби знайти спосіб передати свій досвід тим, хто не знає про це вікно, або про вічні можливості, які лежать за їх межами, і спонукати їх піднятися, щоби теж отримати цей досвід.

Можливо, сила Рабіндраната Тагора полягає в його здатності виражати це почуття нескінченності в обмеженому світі, через його численні літературні твори, шукаючи велику глибину і багатство в нібито звичайних речах. Йому приписують вирішальний імпульс для культурного відродження Індії, відродження сенсу мети мистецтва як способу виразити дух.

”

«Митець – коханець природи, тому він раб її і володар».

Написані розмовною бенгальською, і частково перекладені англійською (також українською – прим. ред.) мовою, його роботи присвячені темам натуралізму, містицизму і філософських осяянь. Очевидно, що природа пробудила в ньому почуття подиву, можливо, спонукавши його глибше досліджувати її таємниці. У минулому мудреці

казали про природу, сповнену таємниць, яка розкривається тільки тим, хто слідує її законам. Тому природа була не просто фоном для його роботи; її присутність була необхідною.

Земля названа мати-годувальницею, небо – свідком, дерева – дарувальниками, паросток – божеством, а людство – скромною частиною цієї сім'ї: взаємозалежної єдності, яка заснована на взаємній співпраці та повазі. Разом із лісом, тваринами й мінералами люди – це невід'ємна частина природи, так само, як і боги; природа – основний невід'ємний закон життя.

”

«Я спав і мріяв, що життя – це радість. Я прокинувся і побачив, що життя – це служіння. Я служив і побачив, що служіння – це радість».

Тагор був містичним поетом, який наважився мріяти; але ми не можемо сказати, що він був відірваний від повсякденної реальності. Він був прихильником соціальних реформ і прикладом справді вільної людини, яка слідує за ідеалами, не зв'язаними звичками або суспільними традиціями. Одним із прикладів такого ставлення була його відмова від традиційної освіти у класі. 1901 року він заснував школу в Сантінікетані, де на чільне місце були поставлені традиційні цінності, культурне відродження і єдність. Він не боявся наслідків і не тяжів до нагород, але неухильно працював задля досягнення свого бачення. Його роботу було визнано, і він став першим азіатським поетом, який отримав Нобелівську премію 1913 року, і згодом був посвячений у лицарі 1915 року.

Однак 1919 року Тагор відмовився від лицарського титулу, висловивши протест проти різанини у Джалліанвала-багх у Північній Індії.

”

«До нас приходять усе, що належить нам, якщо ми стаємо спроможними отримати це».

Що дозволило йому стати мостом між царством духу і матерією? Можливо, Тагор дозволив своєму розуму стати чистим полотном, на якому природа могла малювати свої яскраві кольори. Він став прозорим, прагнучи до простоти, приборкуючи особисті симпатії та антипатії, бажання і судження, щоби мати можливість отримувати. Але як можна це зробити? Чи повинні ми стати аскетами? Світ, здається, обумовлює наш спосіб мислення, і тому шукач прагне знайти шляхи виходу. Очевидно, що набагато важче охороняти світло істини, коли суспільство, схоже, йде у зворотному напрямку. Але, можливо, в цьому полягає справжня мета митця. У своїй промові на врученні Нобелівської премії Тагор говорив про час, коли він зіткнувся з цією дилемою. Він говорив про час, коли він був сам-на-сам із природою:

”

«У ті дні я був невідомим. Моє ім'я майже ніхто не знав за межами моєї провінції, але я був цілком задоволений цією невідомістю, яка захищала мене від цікавості натовпу. А потім настав час, коли я щиро бажав вийти з цього усамітнення і робити якусь роботу для своїх ближніх, і не просто надавати форму своїм мріям і глибоко роздумувати про проблеми життя, але спробувати висловити свої ідеї через певну роботу та служіння».

Це заклик до ідеалістів: не боятися і стійко дотримуватися благородних ідеалів, пов'язаних із духом. Це заклик бути в світі, а не просто його частиною. Ми повинні вміти бачити за межами наших обмежених суб'єктивних думок, страхів і вигод. Тільки так ми можемо навчитися служити. Нам потрібно надихатися великими митцями та продовжувати їхню справу через будь-яку професію, до якої ми належимо.

Чи можемо ми всі стати митцями у житті, або це здатність лише небагатьох? Якщо призначення митця – передати красу через форму, тоді, можливо, це заклик до дії

для всіх. У кожного з нас є фізична форма, з якою ми народилися і яку ми можемо підтримувати уважно й естетично. У нас також є почуття і думки, які ми постійно направляємо і формуємо. І хоча вони мають набагато тоншу форму, ці почуття і думки теж можуть бути красивими, натхненними, справедливими, спрямованими на краще з нашого потенціалу і на служіння всьому. В кінцевому підсумку, це залежить від нас.

Спадщина Тагора – це міст, але зрештою нам потрібно докласти зусиль, щоби перейти через нього і принести в життя необмежений світ шляхетних цінностей.

”

«Ви не зможете перетнути море, якщо будете просто стояти і дивитись на воду».

Ми можемо стати цілеспрямованими митцями, якщо навчимося гармонізувати наш розум, наші емоції й наші дії та узгодимо їх із вічними істинами нашого життя. Ми можемо висловити красу, гармонію і єдність через будь-яку професію: як лікар, як банкір, як домогосподарка чи як студент. Ми можемо вибрати бути справжніми митцями, які можуть збудувати міст до прекрасного.

”

«Існує потворність у викривленому вираженні краси в нашому житті і в нашому мистецтві, яка впливає з нашої недосконалої реалізації істини. Певною мірою ми можемо прожити своє життя проти закону істини, який існує в нас і в усьому, і також ми можемо створити потворність, якщо йдемо проти вічного закону гармонії, який є всюди».

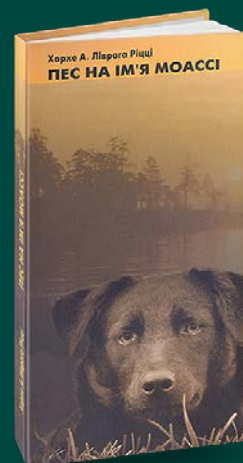
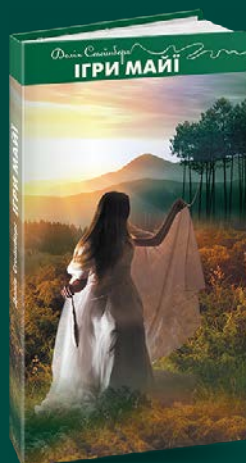
Чи не час запитати себе: «Яка моя істина?» Чи існує незмінна реальність у мені, яка об'єднує мене з людством і Всесвітом? Чи можу я шукати цю внутрішню реальність, аби прожити та втілити славні ідеали? Можливо, це потребуватиме від мене більшої смиренності та мужності, щоби стати добросовісним, навіть коли це здається важким. Але ми можемо привести це в наше повсякденне життя і зробити це практикою. Як ідеалісти, ми можемо зібратися разом, щоби зробити цей матеріальний світ красивішим, справедливішим і шляхетнішим. Усе, що нам потрібно зробити, це досліджувати шлях справжніх митців, які направляють нас до того, щоби дивитися вгору в напрямку духу.

Переклад з англійської:

Марина Ковба, Катерина Любонько

[Оригінал статті тут](#)

ЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ З ВИШУКАНИМ СМАКОМ

Книги видавництва можна придбати у будь-якому відділенні «Нового Акрополя» або замовити доставку:

- **Вінниця**
(097) 865-89-92
- **Дніпро**
(068) 856-24-72, (066) 170-68-41
- **Запоріжжя**
(050) 451-50-77, (093) 361-81-86
- **Івано-Франківськ**
(068) 128-56-71, (095) 464-54-36
- **Київ**
(067) 656-33-62, (066) 753-43-78
- **Львів**
(067) 585-18-57, (099) 174-07-20,
(093) 713-23-00
- **Миколаїв**
(066) 685-39-22, (0512) 47-42-72
- **Одеса**
(067) 988-83-60, (063) 397-77-69
- **Полтава**
(067) 504-00-16, (095) 127-33-14
- **Харків**
(095) 008-55-09, (073) 009-04-63

25 років
в Україні

НОВИЙ АКРОПОЛЬ
КУЛЬТУРНА АСОЦІАЦІЯ

Філософія
Культура
Волонтерство

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ЖИТТЯ

курс лекцій
та практичних занять

Дивіться на зимовий
набір у вашому місті ▶▶

Ідея курсу:

Крізь традиції, культури та філософські вчення Сходу та Заходу
до кращого пізнання себе, людей та світу.

Ми пропонуємо практичну філософію, яка буде корисною всім і кожному.

Чому філософія?

Тому що важлива

...є багато запитань, на які ми ще не знаємо відповідей, але дуже хочемо їх дізнатися. Починаючи з особистих — про призначення, майбутнє, вибори, перед якими стоїмо, і закінчуючи суспільними, культурними та історичними питаннями.

Тому що практична

...йдеться не про те, щоб отримати якомога більше інтелектуальних знань, а про те, щоб ідеї, що нас зачепили, втілити у життя. Для нас філософія — це спосіб життя, філософ не спостерігач, а людина з активною життєвою позицією, яка здатна нести відповідальність за своє власне життя, за суспільство і світ.

Тому що для кожного

...філософія як «любов до мудрості» є природньою для людини, яка шукає та прагне зрозуміти сенс життя. Це мужність іти своїм шляхом, випробувати себе, не боятись помилок та щодня проживати день наче він останній, як казали стоїки. Для цього не обов'язково потрібна вища філософська освіта, лише сильна мотивація.

Для тих,

...хто ніколи не зупиняється та завжди відкритий до нового.

...кому цікаве порівняльне вивчення різних філософських течій, культур, традицій.

...хто бажає брати участь у культурних, соціальних та екологічних волонтерських проектах.

...хто шукає однодумців для благородних справ.

ПРОГРАМА НАВЧАННЯ ▶▶